

**ҶОЙГОҶИ “ҒИЗОЛОН-УЛ-ҲИНД”-И
ОЗОДИ БАЛГИРОМӢ
ДАР МАЪРИФАТИ АНОСИРИ
БАЛОҒАТИ ҲИНДӢ ВА ТОҶИКӢ**

*Абдуллоев Ромезҷон Холмӯминович, номзади
илмҳои филология, дотсент, сардори раёсати
илм ва инноватсияи МДТ «ДДХ ба номи акад.
Б. Гафуров» (Тоҷикистон, Хуҷанд)*

**РОЛЬ “ҒИЗОЛОН-УЛ-ҲИНД” ОЗОДИ
БАЛГИРОМИ В ПОЗНАНИИ
ЭЛЕМЕНТОВ ИНДИЙСКОЙ И
ТАДЖИКСКОЙ ПОЭТИЧЕСКОЙ РЕЧИ**

*Абдуллаев Ромездҷон Холмуминович, к.ф.н.,
доцент, заведующий управлением науки и
инноваций ГОУ «ХГУ имени акад.
Б.Гафурова» (Таджикистан, Худжанд)*

**THE ROLE OF “GHIZOLON-UL-HIND” BY
OZODI BALGIROMI IN ELEMENTS
COGNIZING INDIAN
AND TAJIK RHETORIC**

*Abdulloev Romezjon Kholmuminovich, candidate
of philological sciences, Associate Professor, head
of the department of science and innovation under
the SEI “KhSU named after acad.B. Ghafurov”
(Tajikistan, Khujand) E-mail: Romizjon-84@mail*

Вожаҳои калидӣ: “Ғизолон-ул-Ҳинд”-и Озоди Балгиромӣ, санъатҳои бадеӣ, сабки ҳиндӣ, шарҳ, ташибеҳ, нақд адабӣ

Мақола ба баррасии “Ғизолон-ул-Ҳинд”-и Озоди Балгиромӣ, ки яке аз сарчашмаҳои муҳим дар маърифати аносири балогии адабиёти тоҷику ҳинд ба шумор меравад, бахшида шудааст. Қайд мешавад, ки як баҳши алоҳидаи китоби “Ғизолон-ул-Ҳинд” ба таҳлили санъатҳои маъмули шеърӣ ҳиндӣ нигаронида шуда, фарогири дидгоҳҳои интиқодии муаллиф низ мебошад. Дар мақола бо баробари зикри санъатҳои бадеии шеърӣ ҳиндӣ муодилҳои он дар шеърӣ форсиву арабӣ мавриди таҳлил қарор гирифта, усулҳои ихтироӣ санъатҳои нави бадеӣ аз ҷониби Озоди Балгиромӣ нишон дода шудаанд. Тазаккур меравад, ки Озоди Балгиромӣ дар баёни санъатҳои бадеӣ мисолҳои зиёдеро аз осори суҳанварони сабки ҳиндӣ ба таври шоҳид зикр намуда, аксари онҳоро шарҳу маънӣ кардааст. Таъкид мешавад, ки усули мазкур ба сифати ёвар ҷиҳати шинохти масоили ҷунарии адабиёт ба қор рафтааст. Хулоса мешавад, ки истифодаи чандин санъати бадеӣ дар як байти суҳанварони сабки ҳиндӣ ба дарки маъно таъсир расонида, ҳатто санъатҳои маъмул ва анъанавӣ дар қолаби худ берун рафта, баъзе хусусиятҳои касб сохтаанд, ки барои онҳо то ин дам ҳос набуданд.

Ключевые слова: “Ғизолон-ул-Ҳинд” Озоди Балгиромӣ, исскуство, индийский стиль, разъяснение, аллегория, литературная критика

Статья посвящена изучению “Ғизолон-ул-Ҳинд” Озоди Балгиромӣ как одного из важнейших источников в познании элементов индийской и таджикской поэтической речи. Указывается, что в одной из отдельных глав книги “Ғизолон-ул-Ҳинд” дается анализ популярных троп индийской поэзии, которые также охватываются критическим взглядом автора. Наряду с тропами индийской поэзии указываются и их эквиваленты в персидской и арабской поэзии и показаны способы образования новых литературных приемов Озоди Балгиромӣ. При описании литературных приемов Озоди Балгиромӣ употребляет множество примеров из произведения поэтов индийской литературы и даёт им разъяснения, что позволяет изучить и раскрыть их суть. Подводя итоги исследования, автор приходит к мнению о том, что употребление многих литературных приемов в поэзии индийских поэтов порой приобретают такие значения и качества, которые им ранее не были характерны.

Key-word: “Ghizolon-ul-hind” by Ozodi Balgiromii, literary arts, Indian style, explanation, similarity, literary criticism

The article dwells on the study beset with “Ghizolon-ul-hind” by Ozodi Balgiromi as one of the important resources in cognizing elements of Indian and Tajik rhetoric. In his article the author mentions that one chapter of “Ghizolon-ul-hind” is dedicated to an analysis in regard to renowned Indian poem arts which also contain critical views of the author. Alongside with literary arts of Indian poetry, at the same time, the article shows their equivalents in Persian-Arabic ones and methods of founding new literary arts by Ozodi Balgiromi as well. Ozodi Balgiromi has resorted to a plenty of examples adduced from the poets` and literary activists` creation aimed at expression of literary arts and commented on majority of them. The given method as an adjuvant is used in recognizing the problems dealing with literary arts. In

conclusion, the author underscores that the use of many literary arts in one Indian poetry influenced over the content of the poems and, moreover, traditional and renewed arts were gone away from their frames and obtained some peculiarities that were not similar to them.

“Ғизолон-ул-Ҳинд”-и Озоди Балгиромӣ дар шумори сарчашмаҳои муҳиме қарор дорад, ки дар баробари тазкираву таърихномаҳо, луғатномаҳо ва рисолаҳои алоҳидаи нақди адабӣ дар шибҳи қораи Ҳинд ҷойгоҳи арзандаеро касб намудааст. Китоби мазкур бо вучуди дар адабиётшиносии тоҷик аз доираи пажӯҳиш берун монданаҷх чихати омӯзиши масоили назарии адабиёт, аз ҷумла поэтикаи адабиёти татбиқӣ беаҳамият нахоҳад буд. Зеро қиёси санъатҳои бадеии адабиёти Ҳиндӣ бо адабиёти форсӣ ва ба ин васила ба муомилоти адабӣ даровардани теъдоди зиёди санъати нави бадеӣ яке аз равандҳои мебошад, ки барои таҳаввули масоили нақду сухансанҷӣ замина фароҳам овардаанд. Ба ҷуз аз “Ғизолон-ул-Ҳинд”-и Озоди Балгиромӣ шояд асари алоҳидае аз фанни балоғат дар Шибҳи Қораи Ҳинд (асрҳои XVI - XVII) вучуд надошта бошад, танҳо дар ин раванд як фасли фарҳанги “Ғиёс-ул-луғот”-и Муҳаммад Ғиёсуддини Ромпурӣ ба илми арӯз бахшида шуда, дар асри XIX Муҳаммад Саъдуллоҳи Муродободӣ ба китоби “Меъёр-ул-ашъор”-и номаълуммуаллиф шарҳ навишта, онро “Мизон-ул-афкор фи шарҳи меъёр-ул-ашъор” ном ниҳодааст. Илова бар ин, бо назардошти ин ки аксари ҷусторҳои арӯзшиносони аҳди классикӣ “Тарҷумон-ул-балоғат”-и Фарруҳии Сигзӣ, “Зиннатнома”-и Рашидии Самарқандӣ, “Канз-ул-ғароиб”-и Аҳмад ибни Муҳаммад Маншурии Самарқандӣ, “Ғоят-ул-арӯзайн”-и Абулҳасан Алиӣ Сараҳсӣ то замони мо омада нарасидаанд [4, с.245], “Ғизолон-ул-Ҳинд”-и Озоди Балгиромӣ бо касби хусусиятҳои хоси шеършиносӣ ва маърифати саноеи бадеӣ дорои мақоми вижа мебошад. Яке аз афзалиятҳои “Ғизолон-ул-Ҳинд”-и Озоди Балгиромӣ аз “Ал-мӯъҷам фи меъёри ашъор-ул-Аҷам”-и Шамси Қайси Розӣ, “Ҳадоиқ-ус-сехр фи дақоиқ-уш-шеър”-и Рашидаддини Ватвот, “Меъёр-ул-ашъор”-и номаълуммуаллиф ва “Эъҷози Хусравӣ”-и Амир Хусравӣ Дехлавӣ аз шарҳу маъникушоӣ ва овардани ашъори суханварони адабиёти форсӣ дар қолаби улуми балоғии Ҳиндӣ зоҳир мегардад. Сируси Шамисо, ки соли 2001 китоби мазкурро бори аввал омодаву нашр кардааст, доир ба ин масъала андешароӣ намуда, аз ҷумла фармудааст: “...ва лизо метавон ин китобро рисолае дар мавзӯё ё мазмуншиносӣ ва ба таври кулӣ маънишиносии шеъри форсӣ донист” [1, с.10]. Яъне, тавре аллакай рӯшан гардид, мазмуншиносӣ ва шарҳу тафсири шеър ҷузви муҳими “Ғизолон-ул-Ҳинд” буда, танҳо барои нишон додани хунари суханварӣ, бозгӯ кардани санъатҳои Ҳиндӣ ва бо ин роҳ овардани муодилҳои он дар шеъри форсӣ ба қор рафтаанд. Аз ин ҷихат, ҳарчанд ба таъкиди худӣ ӯ Озоди Балгиромӣ баъзе санъатҳои бадеиро ихтироъ кардааст, аммо як бахши алоҳидаи китоби “Ғизолон-ул-Ҳинд” ба таҳлили санъатҳои маъмули шеъри Ҳиндӣ бахшида шуда, фарогири дидгоҳҳои интиқодии муаллиф низ мебошад. Қабл аз он, ки масъалаи мазкур мавриди баррасӣ қарор дода шавад, як мулоҳизаи Сируси Шамисоро, ки андешаи интиқодии Озоди Балгиромиро истикбол намудааст, иқтибос меоварем. Ин мулоҳиза доир ба санъати “истихдом” рӯи қор омадааст: “Озод масоиле аз бадеи суннатии моро ҳам аз зовиёи тозае матраҳ кардааст. Масалан, дар мавриде тавзеҳ додааст, ки фалон санъат дар арабӣ ва Ҳиндӣ дилнишин аст ва аммо дар форсӣ на ... дар баҳси истихдом менависад “удабои фурс ба ин санъат аслан пай набурдаанд” ва ҳақ бо ӯст. Қабл аз китоби ман “Нигоҳе тоза ба бадеъ” ин санъат, ки ҷузви зерӣ маҷмӯаи айём аст ва дар шеъри шоирони бузург чун Ҳофиз фаровон аст, маҷхул буд, зеро ба наҳви нокоромеде тавзеҳ дода шуда буд, ки ба қори кашфи ин санъат дар ашъори бузургон намеомад” [1, с.10]. Ин гуна баҳогузории арӯзшиносии ҳирфай Сируси Шамисо ба асари мазкур нишон медиҳад, ки дидгоҳҳои муҳаққиқ доир ба шинохти афкори бадеӣ пас аз мутолиаи он дигаргунатар ва васеътар низ гардидааст ва дар асоси се адабиёт баён шудани мулоҳизаҳои Озоди Балгиромӣ қисматҳои ба қавли Сируси Шамисо “маҷхул”-у “нокоромад”-и санъатҳои бадеиро такмил дода, як тозагиеро дар ин масир эҷод кардаанд. Аз ин ҷихат, бо назардошти ин хусусиятҳо Сируси Шамисо Озоди Балгиромиро бо яке аз чехраҳои барҷастаи адабиёт Сирочиддин Алиҳони Орзӯ муқоиса намуда, дар натиҷа ба ҷунин ҳулоса расидааст: “Гумон намекунам, ки дар фазл ҳатто Сирочиддин Алиҳони Орзӯ ҳам ба рутбаи ӯ (яъне Озоди Балгиромӣ – А.Р.) бошад, мунтаҳо завқи адабии Орзӯ, махсусан, дар нақди адабӣ ва сабқшиносӣ боиси мазият ва шуҳрат ба ҳаққи ӯ (яъне, Озоди Балгиромӣ – А.Р.) шудааст” [1, с.14]. Воқеан ҳам Озоди Балгиромӣ дар қанори бузургтарин суханварону сухансанҷони замони худ қарор дорад ва ҳатто бо илова аз гуфтаи Сируси Шамисо метавон онро яке аз поягузори мақтаи адабиётшиносии муқоисавии форсизабони Ҳинд унвон намуд. Мутобиқи таъкиди қаблӣ таҳлили санъатҳои маъмули шеъри Ҳиндӣ, ки ҳамагӣ 27 адад мебошанд, дар фасли

аввали китоб “Дар баёни тафарруси саноеи ҳиндӣ” аз нигоҳи интиқодӣ гузаштаанд. Озоди Балгиромӣ мавқеи санъатхоро дар адабиётҳои форсӣ, арабӣ ва ҳиндӣ муайян намуда, истифодаи онҳоро дар шеъри форсӣ белутифа бемазза меномад. Ин гуруҳи санъатҳо “истихдоми музмар”, “бароат-ул-ҷавоб”, “ҷамъ-ул-хизона ва тафриқҳо” ва ғ. буда, микдоран зиёд нестанд. Чунончӣ, дар бораи “бароат-ул-ҷавоб” фармуда: “Иборат аст аз ин ки ҷавоб дода шавад ба лафзи муштарак аз асилаи мутаадида ва ин санъат ҳамон сарф-ул-хизона аст, магар ин ки ҷавоб ба калимаи воҳид аз усулаи мутаадида ғаробате дорад, лизо навъи алоҳида қарор ёфт, аммо лутфи он дар забони арабӣ ва ҳиндист аст. Дар форсӣ ба он мартаба лутф надорад. Мисолаш Шарофуддин Алӣ мутахаллис ба Паёми Акбарободӣ гӯяд. Фард:

Солу моҳи шайх азар пурсад касе,

Дар ҷавобаи метавон гуфтан чил аст.

Чил бо қаср муҳаффафи ҷиҳил ва аҳмақ” [1, с.51]. Воқеан ҳам ҳамин ҷанбаи бақайдгирифтаи Озоди Балгиромӣ нисбат ба истифодаи санъати мазкур дар шеъри форсӣ аз мисоли зикршуда ба таври аҳсант ба мушоҳида мерасад ва бори дигар ба он ишорат мекунад, ки белутифа будани ҷунин санъатҳо дар шеъри форсӣ ба кори тасвир ва ҳунари суҳанварии шоир низ бетаъсир намондааст ва ҳатто бадеияти шеъри мазкурро то андозае рангину дилҷасп накардааст. Дигар ҷанбаи афзалиятноки ҷусторҳои Озоди Балгиромӣ дар он зоҳир мешавад, ки ӯ дар ашъори шоирони сабки ҳиндӣ хусусиятҳоеро дарёфтааст, ки ба санъатҳои ҳиндуён шабоҳат дошта, дар шеъри форсӣ онҳо ҳамчун санъат шинохта нашудаанд. Акнун суоле пайдо мегардад, ки оё ҷунин тарзу усули баёни шоирон бо таъсирпазирӣ аз адабиёти Ҳинд рӯи қор омадааст ва ё дар адабиёти форсӣ собиқаи тӯлонӣ доранд. Бояд доир ба масъалаи мазкур ҷусторҳои алоҳида сурат бигирад ва бар ҳар ҳол Озоди Балгиромӣ дар ин раванд танҳо шабоҳатҳои санъатҳои ҳиндиро дар шеъри форсӣ ҷуста, намунаҳои барҷастаи онро пайдо кардааст. Аз ҷумла, дар бораи санъати “муҳолита” менависад: “Иборат аз ин ки таълил қарда шавад амри қозиб ба амри содиқ. Ҳиндуён таърифи ин санъат ҷунин қардаанд ва фақир баъди имкони назар онро дар баъзе маонӣ муҳолиға ёфтад ва ҷун ҷиҳати алоҳида аст онро дар саноеи ҳиндия ба қалам овардам. Қосими Девонаи Машҳадӣ гӯяд. Фард:

Бас, ки афтод аз ғамат шӯридагӣ дар қори мо,

Бар сари мо худ ба худ во мешавад дастори мо.

“во шудани дастор” худ ба худ бар сари ошиқ амри қозибест, ки таълил қардани онро ба афтодани шӯридагӣ дар қори ошиқ аз ғами маъшук ва он содиқ аст... дар баъзе дигар аз маонӣ муҳолиға ёфт намешавад. Чунончи Толиби Омулӣ гӯяд. Фард:

Зи ғорати ҷаманат бар баҳор миннатҳост,

Ки гул ба дасти ту аз шох тозатар монад.

Дар ин байт муъаллалӣ миннат бар баҳор аз ғорати ҷаман ва муъаллал бар тозатар мондани гул ба дасти маҳбуб бошад, ҳарду қозиб аст” [1, с.60]. Муаллиф тасвирҳои шоиронаро, ки аз ҳадди воқеияти суҳан гоҳо берун рафта, ба ҳолати айни робита пайдо мекунанд, бо ифодаи “таълили амри қозиб ба амри содиқ” ёдовар шуда, дар вақти истифодаи ин санъат як вижагии дигарро бо овардани байти Толиби Омулӣ ба қайд гирифтааст ва тавре аллақай ба мушоҳида расид, дар паҳлуи ҳам омадани ду ҳарфи дуруғ баракси қоидаи эҷодшуда буда, ҷунин тафовут ва фарқиятҳои имконоти зарфиятҳои кашфношудаи ҳунари бадеиро дар шеъри форсӣ ба намоиш мегузорад. Яъне, Озоди Балгиромӣ аввал дар дохили матн санъати шеърии ҳиндиро нишон дода, баъдан ҷиҳати фарқкунандаи онро бо санъати мазкур бозгӯ қарда, навъҳои дигари ҷунин санъатро дар шеъри форсӣ нишон додааст. Аз ҷумла, “муҳолита”-ро дар шеъри форсӣ ба қайд гирифта, аввал муайян мекунад, ки ин санъат дар баъзе маврид ба шакли муҳолиға омада, баъдан шохидҳоеро пайдо мекунад, ки аслан муҳолиға дар он ба қор нарафтааст. Ин биниши нозук бори дигар аз маърифату дараҷаи шеършиносии Озоди Балгиромӣ дар ҳавзаи адабии Ҳинд дарак медиҳад. Ҳамчунин Озоди Балгиромӣ дар мисоли муқоисаи ташбеҳҳои арабиву ҳиндӣ низ ҷандин намуди ин санъатро бо фарқиятҳои онҳо нишон дода, ин масъаларо ба таври васеъ баррасӣ менамояд. Ин баҳши қори муаллиф дар мисоли санъати ташбеҳ, аз ҷумла “ташбеҳ-уш-шайъ би нафсиҳӣ”, “ташбеҳи бурҳон”, “ташбеҳ-уз-зикр”, “ал-интизоъ”, “акси ал-интизоъ”, “ташбеҳ-ун-нафӣ”, “ташбеҳ-ус-сулб”, “ташбеҳ-ут-таквия”, “ташбеҳ-ул-истигно”, “ташбеҳ-ут-таманнӣ” идома ёфта, муаллиф ҳангоми овардани қоидаи онҳо ба таври намуна ашъори зиёдеро ҳамчун санад ҷой додааст. Қиёси китоби “Ғизолон-ул-Ҳинд”-и Озоди Балгиромӣ бо “Санъати суҳан”-и Туракул Зеҳнӣ нишон дод, ки ҳанӯз ҳам имконоти зарфиятҳои ҳунарии шеъри форсӣ дар самти кашфи афкори бадеӣ дақиқ муайян нагардидаанд ва яке аз

роҳҳои омӯзиш ва дарки онҳо, чунонки маълум гардид, муқоисаи афкори бадеии адабиёти халқҳои ҷаҳон ба шумор меравад. Чун дар маҳдудии мақолаи мазкур имкони вусъат бахшидани баррасӣ доир ба санъатҳои ёдшуда вучуд надорад, як иқтибос дар бораи санъати “ташбеҳ-уш-шайъ би нафсихӣ” оварда мешавад, ки чунин аст: “ва он (манзур санъати мазкур – Р.А.) чунон аст, ки мушаббахун биҳӣ ва мушаббах ба яке бошад. Шайх Низомии Ганҷавӣ дар “Сикандарнома” дар охири достони меъроҷ дар мадҳи ҷаноби набавӣ мегӯяд. Фард:

Гузинкардаи ҳарду олам тӯй,

Чу ту гар касе бошад, он ҳам тӯй.

Зухурии Туршиезӣ. Фард:

Чун Зухурӣ ба ҷуз зухуре нест.

Дар муҳаббат ягона мебошад” [1, с.38].

Тавре ба мушоҳида расид, ташбеҳоти ҳиндӣ ба яке аз қоидаҳои низомномавии ташбеҳоти форсӣ, ки тибқи таъкиди Рашидаддини Ватвот нақӯ, сода, писандида ва монанди инҳо бошад, мувофиқ меояд ва Сируси Шамисо низ баъзе ҷузъиёти ин баҳши масъаларо писандида ва чунонки дар боло бозгӯ гардид, истиқбол низ намудааст. Сабаби асосии унвони арабӣ гирифтани санъатҳои мазкур шояд аз он бошад, ки Озоди Балғиромӣ аввал китобро бо забони арабӣ таълиф ва баъдан бо пешниҳоди дархости шогирдонаш ба форсӣ тарҷума сохтааст. Як қитъаи арабиро бо забони форсӣ дар либоси назм нақл кардани муаллиф ҳам аз таваҷҷӯҳи ӯ ба арабӣ ва бо ин роҳ баъзе санадхоро ба адабиёти форсӣ ворид кадани ӯ дарак медиҳад, ки хеле нодир аст:

“Гул чист то ба мартабати дилбарӣ расад,

Бардорад аз ҷӣ булбули беҳуда нози ӯ.

Чун кави астарест бурун аз пайи бароз,

Монда аз он ба қади дарам аз барози ӯ.

Дар ин қитъа мазмуни қитъаи арабӣ аст, ки Ибни Румӣ шоири машҳури Араб дар ҳаҷви гул гуфта ва зоҳир аст, ки аввал аз боби талмеҳ-ул-қабех ва сонӣ аз боби тақбеҳ-ул-малеҳ нест, зеро, ки муътабар дар ин ҳар ду он аст, ки бинанда эътиқод кунад, ки қабехи малеҳ аст ва малеҳи қабех ва дар маъойирати эътиқод дахл надорад ва мадори он бар тавҷеҳ аст”(1,с.68). Баъзе равишҳои ҳунари суҳанвариро Озоди Балғиромӣ ҳоси адабиёти араб дониста, дар шеърӣ форсӣ набудани онҳоро алоҳида таъкид кардааст. Ин равиш чунин аст, ки суҳанвар нахуст дар мисраи аввал ҳарфашро иброз дошта, як қисми онро дар мисраи дувум баён мекунад: “Дар шеърӣ арабӣ гоҳе як лафзро тақсим карда, баъзе ба мисраи аввал ва баъзе ба мисраи сонӣ диҳанд бе ҳеҷ айб, ин тафқиқ дар забони форсӣ, туркӣ ва ҳиндӣ нест

Муҳаммад сайид-ул-қавнайн ва-с-сақалайн

В-ал фариқай мин арабин ва мин Аҷам” [1, с.30].

(Муҳаммад саиди ду ҷаҳон ва инсу ҷин

Ва ду гурӯҳ Арабу Аҷам).

Усули мазкур баръакси андешаи Озоди Балғиромӣ яке аз равишҳои пуркорбурди санъати суҳанварӣ дар адабиёти форсӣ буда, дар тамоми даврҳои адабиёт намунаҳои он дида мешавад. Масалан, Абдурраҳмони Ҷомӣ дар байте аз қасидаи “Ҷило-ур-руҳ” мефармояд:

Зи кас н-ояд ин устоду шогирдӣ, на ҳар кӯҳе

Бадахшон бошаду ҳар сарғпора лаъли рахшонаш [6, с.25].

Яъне, таркиби “на ҳар кӯҳе”-и мисраи аввал, қисми оғозини матлаби мисраи дуҷуми шоир “Бадахшон бошаду ҳар сарғпора лаъли рахшонаш” аст. Агар дар шеърӣ арабӣ ба воситаи пайвандаки пайваस्तкунандаи “в-ал” шоир матлабашро ба дигар мисраъ кӯчонад, дар шеърӣ Ҷомӣ зарурати корбурди пайвандаки “ва” пеш наомадааст. Ҳатто на ин байт, балки мавҷудияти порчаҳои шеърӣ дар адабиёти форсӣ аз доираи васеи истифодаи чунин равишҳо дарак медиҳанд, ки баҳси тӯлонист. Масалан, аз порчаи зерини шеърӣ Рӯдакӣ ҳар мисраъ идомаи мисраи қаблӣ буда, матлаби суҳанвар ҳунармандонаву устодона дар ҳар як мисраъ барҷаста баён ва ҳатто истифодаи рақами тартибии яку ду, се давомнокии риштаи фикри суҳанварро ба таври рӯшан нигоҳ доштаанд:

Нигорино, шундастам, ки гоҳи меҳнату роҳат

Се пирохан салаб будаст Юсуфро ба умр андар.

Яке аз кайд шуд пурхун, дуеум шуд чок аз тухмат

Савум Яъқубро аз бӯш равишан гаит чаими тар...

Хамин тарик, тавре мушоҳида шуд, муаллиф барои ёфтани муодилҳои санъатҳои бадеии хиндӣ дар шеъри форсӣ ҷусторҳои пурдоманаву мутолеоти густарда анҷом дода, ҳатто баъзе санаду мисолҳоро аз ашъори шоирони араб иқтибос намудааст, ки ҳусни каломии ӯро боз ҳам рӯшантару барҷастатар сохтааст. Муаллиф кӯшиш ба харҷ додааст, ки шабоҳату монандии хунарии ин ду адабиётро дар мисоли санъатҳои серкорбурди шеърӣ нишон дода, дорониҳои адабии ин ду манбаи муҳими тамаддуни башарино аз ҳисоби якдигар афзоиш диҳад. Баҳши дигари фаъолияти ӯ ба ихтирои санъатҳои бадеӣ алоқамандӣ дорад, ки аксари онҳо дар роҳи маърифати адабиёти арабу форсу хинд рӯйи қор омадаанд. Хусусияти эҷодкории Озод дар шинохти санъатҳои хиндӣ аз он зоҳир мешавад, ки баъзе қисматҳои он санъатҳоро дар асоси шохидҳои шеъри форсӣ пурра қард, такмил бахшидааст. Масалан, ин ҳолат дар мавриди “ташбех-уш-шайъ би нафсиҳӣ” ба қайд гирифта мешавад ва худи муаллиф ҳам бо ифодаи “хомаи хиндуён ба он ошно нашуда” чунин тафовутҳоро иброз медорад. Илова бар ин, санъати “акс-ул-интизоъ”-ро муаллиф истихроҷкардаи худ ҳисобида, аммо дар баҳши санъатҳои ихтироънамудааш наовардааст [1, с. 39-42]. Дар маҷмӯъ, чунон ки таъкид шуд, тозақориҳои хунарии Озоди Балғиромӣ аз ҷониби Сирусӣ Шамисо бо зикри ифодаи ӯ “удабои фурс ба ин санъат аслан пай набурдаанд” бозгӯ гардида бошад, метавон дар тақия ба таъбири “аз таҳриротӣ муаллиф аст” хидматҳои Озоди Балғиромӣро ҳамин гуна дар шинохти афкори хунарии хиндӯён баҳогузорӣ қард. Таҷрибаву барномарезии Озоди Балғиромӣ аз фанни бадеи форсӣ, аз ҷумла эҷоди қоидаҳои алоҳида ва зикри намунаҳои шеърӣ низ аз ихтирои 33 санъати бадеӣ, ки ба унвони мисол баъзеашон ба монанди “ат-тафовул” (таърифи он истинботӣ хайр аз қавл ё феъл), “ан-назр” (ибораат аз ин ки вочиб қунад шахсе бар худ илмеро, ки аҷре дошта бошад бар мазҳаби ишқ), “ат-ташаббус” (ибораат аст аз ин ки боқӣ монад маълул баъди фаноӣ иллоти мабқияи худ), “ал-ғасб” (ибораат аз ин ки бигирад шайъ ҳосаи ғайрро), “ат-тавсия” (ибораат аст аз ин ки шахсе маъмур қунад қасеро ба тақдими амре, ки таманноӣ он дошта бошад дар мазҳаби ишқ ё ғайри он баъди мавт), “қалим-ур-руҳ” (ибораат аст аз ин ки мутақаллим худро майид фарз қунад ва аз нафси нотикаӣ худ ҳарф занад), “ҷар-ул-сақил” (ибораат аст аз он ки даъво қунад мутақаллим, ки маҳол мумкин аст ва мумкини маҳол, пас мутақаллим ду сақилро меқушад ва аз ин ҷо вачҳи тасмия самти вузуҳ ёфт), “ат-таҳаввул” (ибораат аст аз ин ки мулаққаб шавад муомилаӣ муқаррара миёни ду амр) ва ғайра зикр мешаванд, намудор мегардад. Бо назардошти ин ки санъатҳои ёдшуда, айни ҳол ба аҳли илму таҳқиқ дастнорас мебошанд, ба таври шохид аз ҳар як санъат як мисол зикр мешавад:

“ат-тафовул”:

*Насим гуфт: ба ман навбаҳор меояд,
Гирифт фол дили ман, ки ёр меояд [1, с.69].*

“ан-назр”:

*Аҳд қардам, ки қар ин бор ба қӯи ту расам,
Сурмаи дида қунам сояи девори туру [1, с.70].*

“ат-ташаббус”:

*Қоре, ки буд бо ту маро пештар нарафт,
Қар рафт дар ҳавои ту, ин қарди қар нарафт [1, с.74].*

“ал-ғасб”:

*Фурӯғи моҳи руҳат дидаам қуроб қунад,
Қасе надид, ки маҳ қори офтоб қунад [1, с.75].*

“ат-тавсия”:

*Сояи бодомро ҳар сӯ маяққан дар назарбозӣ,
Нигаҳ қараш, ки рӯзе қар қари тобутам андозӣ [1, с.76].*

“қалом-ур-руҳ”:

*Дар гулистони руҳат қушта шудам, мехоҳам
Қи маро муҳаффи гул қар қари марқад бошад [1, с.77].*

“ҷар-ул-сақил”:

*Қар аз қарви гул аз бед намоем қардид,
Қай ту, эӣ наҳли гуландом, ба қар меоӣ [1, с.80].*

“ат-таҳаввул”:

*Эӣ фурӯғи моҳи ҳусн аз рӯйи раҳшони шумо,
Обрӯйи хубӣ аз қоҳи занардонӣ шумо [1, с.82].*

Озод дар кашфи асрори фанни бадеъ чанд усулро ба кор гирифтааст, ки яке аз ин гуна равишҳо дар асоси санъатҳои мавҷудаи адабиёти форсӣ рӯйи кор омадани санъатҳои нав мебошад. Масалан, дар бораи чараёни ихтирои санъати “ал-хорик” чунин менависад: “Иборат аст аз вукӯи амре, ки мустаҳил бошад аз рӯйи одат ё ақл. Бояд донист, ки удабои фурс санъате баровардаанд, ки номи он санъат таачҷуб аст ва таърифи он чунин кардаанд, ки шоир дар каломи худ аз чизе шигифт изҳор намояд ва аз ин таъриф пайдост, ки дар таачҷуб лозим аст, ки изҳори шигифт дар калом мундариҷ бошад. Хилофи “хорик”, ки дар он изҳори шигифт лозим нест...

*Ҳалоки ғайратам аз шӯҳии нозофарин тифле,
Кунад сад ранг бозӣ дар замини сафҳа тасвираш.*

“Бозӣ кардани тасвир дар замини сафҳа” хилофи одат ва мучиби таачҷуб аст ва шоир изҳори он ҳам карда...

*Ба тан бӯё кунад гулҳои тасвири ниҳолро,
Ба по бедор созад хуфтагони нақши қолро*

Дар ин мисол хорик аст таачҷуб нест, зеро, ки шоир изҳори шигифт нанамуда [1, с.83]. Яъне, агар шоир бо ифодаи «ҳалоки ғайратам» таачҷуб доштани худро аз ифодаи «дар замини сафҳа бозӣ кардани тасвири тифл» зоҳир намояд, дар байти дувум аз таъбири «бедор гардидани нақши қолӣ бо расидани пой маъшук», ки хилофи одат аст, таачҷуб дида намешавад. Ҳамин чанба як дарёфти бисёр нозуки Озоди Балгиромӣ мебошад, ки хеле ҷолибу пазируфтанист. Ба таъбири дигар, агар аз санъати «таачҷуб» назарияпардозони адабиёти тоҷикӣ - форсӣ изҳори шигифтро ба қайд овардаанд, аммо Озоди Балгиромӣ дар ин раванд бо огоҳӣ аз адабиёти хиндуён амиқтару васеътар иқдом гузоштааст. Аз ин нуктаи назар дар баробари «таачҷуб» «ал-хорик» -ро ҳамчун санъат офаридани ӯ мувофиқи мақсад мебошад.

Ҳамчунин баъзе санъатҳои ихтирошуда дар тақя ба санъатҳое, ки ба таври муштарак ҳам дар адабиёти форсӣ ва ҳам дар адабиёти арабӣ дида мешаванд, бозгӯ гардиданд. Хусусан, бо истифода аз хусусиятҳои санъати арабӣ чунин равишро идома додааст. Чунончӣ дар мисоли «ал-вифок» мехонем: “Иборат аз ин ки ду зид бо ҳам мувофиқ кунад ва яке аз дигаре содиқ ояд. Муаллиф ин санъатро дар баробари «тибок» бароварда.... «вифок» нисбат ба «тибок» пояи баланд дорад ва бо он, ки удабои араб табақа баъд аз табақа дар истихроҷи саноеъ саъйи балег намудаанд, ҳеч касе пай ба “вифок” набурда..

*Бо қадди ҳамиди чун суроҳӣ шабу рӯз,
Дар қаҳқаҳаам валеқ хун мегирям.*

“Қаҳқаҳа” ин ҷо ба маънии қалъа воқеъ шуда, ба маънии хандаи муфрат нест [1, с.72]. Ин ҷо равишҳои ихтирои санъатҳои бадеӣ баён шуда, муаллиф барои нишон додани чанбаҳои барҷастаи ҳунари, ки назарияпардозони араб аз он пай набурдаанд, ҷустуҷӯҳои амиқ анҷом додааст. Озод дар баробари ихтирооти ҳеш хангоми бозгӯйии усулҳои қор, як маврид доир ба ихтироӣ гардидани як санъат аз ҷониби Закиуддин Абусаъб, ки он “ат-танзил” унвон дорад, маълумот додааст: “ат-танзил иборат аст аз ин, ки низол карда шавад сағир ба манзалаи қабир ё қалил ба манзалаи қасир. Ваҷҳи ин тафсир сағир ё қабир дар қами мутгасил, яъне масоҳат мутааммил мешавад ва қилат ва қасрат дар қами мунфасил, яъне адад. Ва ин санъатро шайх Закиуддин Абусаъб бароварда...:

*Аз ӯ инояти қам бешумор медонам,
Чу андалеб якero ҳазор медонам” [1, с.81].*

Ифодаҳои “қами бешумор” ва “яке”-ро “ҳазор” ифодакунандаи ин санъат ҳастанд, ки дар шеърӣ форсӣ чунин намунаҳо хеле зиёданд. Ҳамчунин баъзе санъатҳоро дар таърихи адабиёт ба унвони нахустин санъат ёд мекунад: “ва тибок санъате аст, ки уламои фанни бадеъ онро саромади бадеъ доништа ва Сақоқӣ дар “Мифтоҳ” ва уламои дигар дар мусаннифоти худ огози фанни бадеъ ба он намудаанд” [1, с.71]. Ҳамин гуна Озоди Балгиромӣ дар боби ташбеҳ низ хидматҳои арзандаеро анҷом додааст. Ӯ дар баробари баёни 5 ташбеҳи ҳиндӣ, инчунин 8 ташбеҳи дигарро, аз ҷумла ташбеҳ-ул-истикдом, ташбеҳ-ул-осор, ташбеҳ-ул-интиқол, ташбеҳ-ул-эҳтироз, ташбеҳ-ул-истифода, ташбеҳ-ул-истидлол, ташбеҳ-ул-ичтиҳод, ташбеҳ-ут-тарақӣ ихтироӣ карда, бо ин роҳ дороиҳои ҳунарии шеърӣ форсӣ-тоҷикиро афзудааст. Санъатҳои мазкур мисли ташбеҳоти форсӣ бо дигар санъатҳо алоқамандии устувор доранд. Масалан, баъзе ташбеҳшавандаҳои зикргардида таҷнис шуда, сипас бо ягон ашё шабоҳат дода шудаанд. Масалан, дар “ташбеҳ-ул-истихдом” калимаи “уд” ба ду маънӣ омада, ба он ёридиҳандаи монандкунадаи “вор” ҳамроҳ шуда, дар натиҷа санъати мазкурро ба вучуд оварадаанд:

“ташбеҳ-ул-истихдом... таърифаш ин ки ташбеҳ диҳад мутакаллим шайъи воҳид ва ашъи мутааддида ба ашъи мутааддидаи мудрач дар лафзи муштарак. Осафӣ гӯяд.

Фард: *Афгон зи дасти мутрибу соқӣ, ки удвор,
Месӯзад ин ба дардаму он соз мекунад.*

Уд чӯби хушбӯе, ки ба он бухур кунанд ва созе созанд” [1, с.95]. Муаллиф баъзе шабоҳатхоро байни ташбеҳоти худ ва ташбеҳоти анъанавӣ ба қайд гирифта, фарқи онҳоро бо истифода аз сарчашмаҳои соҳавӣ нишон додааст. Аз ҷумла, “ташбеҳ-ул-интиқол”-и ихтироъкардаи ӯ бо “ташбеҳи измор” қаробат дорад. Масалан, “ташбеҳ-ул-интиқол”: “иборат аст аз ин ки даъво кунад мутакаллим, ки мушбах айни мушаббах аст ва собит кунад баъзе аз лавозими мушаббах аз ғайри мушбах” [1, с.96]. Аммо дар ташбеҳи измор нависанда чизеро ба чизе шабоҳат медиҳад, вале зоҳир мекунад, ки мақсадаш ташбеҳ нест, балки чизе дигар, лекин мақсад дар асл ҳамон ташбеҳ мебошад. Яъне, агар аз ташбеҳи измор як андоза ташбеҳи пӯшида бошад, ташбеҳи ихтироънамудаи Озод андак мутафовит аст. Ба назар мерасад, ки ташбеҳи ихтироънамуди Озод дар асоси ташбеҳи измор сохта шудааст, зеро мисоле, ки ӯ зикр менамояд, ҳамон шоҳиде аст, ки муаллифи “Ҳадоиқ-ус-сехр” дар боби ташбеҳи измор овардааст:

*“Гар нури маҳу рӯшании шамъ турост,
Пас коҳишу сӯзиши ман аз баҳр турост.
Гар шамъ тӯйи, маро чаро бояд сӯхт,
В-ар моҳ тӯй, маро чаро бояд кост [1, с.96].*

Озоди Балгиромӣ тибқи қоидаи санъати ихтироъкардааш ба мушоҳида гирифтааст, ки ташбеҳшаванда аз байти дуом айни ташбеҳкунанда буда, баъзе хусусиятҳои ташбеҳкунанда (ту шамъ ҳастиву худро не, балки маро месӯзонӣ, моҳ ҳастиву баръакс маро коста мегардонӣ)- ро надорад. Аммо мақсад аз шабоҳатшавиву шабоҳаткунӣ ҳамон ташбеҳи измор (манзур маъшукро ба моҳу шамъ монанд кардан) аст, ки суҳанвар дар зимн онро дорад. Яъне, дар ин байт ҳам “ташбеҳ-ул-интиқол” ҳасту ҳам “ташбеҳи измор”. Ҳамин тариқ, Озоди Балгиромӣ аз батни ашъори суҳанварони тоҷикӣ-форсӣ санъатҳои кашфношудаи бадеиро берун оварда, бо муқоиса бо санъатҳои дигар хусусияту хосиятҳои онҳоро нишон дода, асрори фатҳи қуллаҳои хунариро дар сабки ҳиндӣ аз ҳамин падида бозчустааст.

Дигар равиши афзалиятноки Озоди Балгиромӣ зикри санъатҳои қадимаи шеъри форсӣ ба шумор меравад. Ӯ таҳти унвони санъатҳои қадима доир ба санъатҳои “аз-зубур”, “аб-баёнот”, “доират-ут-таърих” маълумот додааст, ки то имрӯз, дар ин маврид ягон маълумоте дар адабиётшиносии муосир ба мушоҳида намерасад. Ҳатто, як маврид аз санъати ихтироъкардаи Амир Хусрави Дехлавӣ бо номи “буқаламун” ёдовар ҳам мешавад ва ба назар расид, ки санъати мазкур дар китоби Турақул Зеҳнӣ “Санъати суҳан” мавҷуд нест. Дар сурате, ки қошифи асосии хунари дар адабиёт ҳамин суҳанварони сабки ҳиндӣ ба шумор мераванд, наметавон бе назардошти омӯзиши чунин равандҳои адабӣ ба моҳияти ашъори онҳо даст ёфт. Яке аз сабабҳои мушкилписандии шеъри шоирони сабки ҳиндӣ шояд ҳамин бошад, ки баррасии масоили мазкур чой баҳси дигар аст. Муаллиф санъати “буқаламун”-ро ин гуна тафсир кардааст: “Дар луғат чомаеаст румӣ, ки алвони мухталифа дорад ва дар истилоҳ лафзе аст муштарак дар ду забон ё зиёда... масали Тубо... Тубо дар арабӣ ба маънии хушӣ ва номи дарахтест дар биҳишт ва дар ҳиндӣ ба маънии биҳишт” [1, с.103]. Ҳамин гуна як чанд калимае, ки шаклан дар форсиву ҳиндӣ як хел буда, суҳанварон мазмуни ҳиндиашонро истифода кардаанд, ҳамчун санъати “буқаламун” муаррифӣ гардидааст. Масалан, “паланг” ба забони ҳиндӣ сарирест, ки атрофи он бо чӯб сохта шавад, “бачо-бачо” ба ҳиндӣ амрест бинавоз, “чанд” дар форсӣ маълум дар ҳиндӣ моҳ, “коло” дар форсӣ ба маънии матоъ дар ҳиндӣ ба маънии сиёҳ, “каду” дар форсӣ маълум дар ҳиндӣ ба маънии гоҳе, “макрӣ” ба форсӣ мансуб ба макр ва дар ҳиндӣ анкабут ва ғ..:

*Ҷуз Ҳинду гулрухонаш дар ҳеч кишваре нест,
Оху, ки хобгоҳаш пушти паланг бошад [1, с.104].*

*Ҳарфи бачо зи кас нашунидам дар аҳли Ҳинд,
Ғайр аз касе, ки гуфт ба мутриб бачо-бачо [1, с.104].*

*Гирифт он маҳи ҳиндӣ маҳи дигар дар бар,
Дигар манурс ҳикоят, ки чанд дар чанд аст [1, с.104].*

*Дасти ман кӯтоҳу он ҳиндисанам болобаланд,
Муштарӣ бисёр муфлис қимати коло баланд [1, с.104].*

*Гуфтам: «Дар ин баҳор гаҳе бода мекашӣ?»,
Аз ноз гуфт он бути ҳиндӯ «каду каду» [1, с.104].*

*Намесозад раҳо аз дасти худ тасбехро зоҳид,
Тамошо метавон кардан расанбоз аст ин макрӣ [1, с.104].*

Тавре мушоҳида шуд, вожаҳои мазкур чавҳари асосии фикри суҳанварронро ифода карда, тобишҳои маъноии онҳоро моҳиятан дигар сохтаанд. Дар сурати аз чунин маҳсусиятҳои хунарӣ огоҳ набудан, печидагиҳои суҳани шоирони ин ҳавза печидатару мубҳам хоҳад шуд. Илова бар ин, усули дигаре, ки дар ин раванд қобили тавачҷӯх мебошад, ин тарзи номгузории санъатҳои бадеӣ ба шумор меравад. Муаллиф вобаста ба хусусияти санъатҳои онҳоро номгузорӣ кардааст. Масалан, дар бораи санъати “ғасб” менависад: “иборат аз он ки бигирад шайъ хосаи ғайро...

*Фурӯғи моҳи руҳат дидаи пуроб кунад,
Касе надид, ки маҳ кори офтоб кунад” [1, с.75].*

Дар санъати мазкур хосияти як ашё (офтоб) аз ҷониби ашёи дигар (моҳ) ғасб (яъне аз фурӯғ (гармӣ)-и моҳ чизе (чашм) об) шудааст, аз ин ҷиҳат, ин санъат унвони “ғасб”-ро гирифтааст.. Ҳамин тариқ, хосияти аксари санъатҳои ихтироъкардаи муаллиф аз рӯй маъноӣ луғавии калимаҳо, ки ҳамчун унвони онҳо пазируфта шудаанд, муайян карда шудааст. Аз ҷумла, дар мавриди санъати “афҳом” менависад: “дар луғат хомӯш гардонидани ҳасм ба ҳуччат ва дар истилоҳ иборат аст аз ин ки мутақаллим далел орад бар вуқӯи амре, ки назди ҳасм мустаҳил ё мустабид аст...Сархуш, фард:

*Замину осмон дар майкашӣ фармонбарат гардад,
Сарат чун гардад аз мастӣ ҷаҳон гирди сарат гардад” [1, с.86].*

Ин ҷо ихом аст. Шоир ба қаҳрамони лирикӣ мегӯяд, ки замини осмон дар майкашӣ пеши ту фармонбардор ҳастанд. Вақте ту маст мешавӣ на ин ки сари ту аз мастӣ чарх мезанад, балки ҷаҳон дар гирди сари ту чарх мезанад. Маънии дуом: Ту чунон майкаш ҳастӣ, ки ҳама (замину осмон) дар назди мастии ту ҳечанд ва чун ту маст мешавӣ аз чарх задани сарат фикр мекунӣ, ки ҷаҳон дар гирди сарат гашта истодааст.

Аз ҳар ду маънӣ ҳам шоир ба қаҳрамони лирикӣ далелҳои раднопазир меорад ва бо маънибозӣ матлаби хешро баён сохта, ҳусни байтро таъмин менамояд.

Санъатҳои, ки унвонашон дучузъа ҳастанд, чунин хусусиятҳоро касб кардаанд. Ҷузъи аввали ин гуна санъатҳои унвони санъатҳои маъмулии адабиёт буда, аз рӯйи ҷузъи дуомашон хусусиятҳои онҳо муайян карда шудаанд. Аз ҷумла, санъати “ташбеҳ-ул-истиғода”: “иборат аз ин ки истиғода кунад мушаббахун биҳи баъзе авсофи мушаббахро ё баракс:

*Боди саҳар аз бӯйи ту дам зад ҳама ҷон шуд,
Оби Хизр аз лаъли ту ҷон ёфт равон шуд” [1, с.97].*

Яъне, истиғодаи як амал аз ҷониби ташбеҳшаванда ё ташбеҳкунанда барои пайдо шудани боз як навъи дигари санъати ташбеҳ замина фароҳам овардааст. Муаллиф дар баробари калимаи “ташбеҳ” вожаи “истиғода”-ро кор фармудааст, аз он ҷиҳат, ки ташбеҳшаванда ё ташбеҳкунанда амали анҷомдодаи якеро истиғода мекунанд. Масалан, оби Хизр, ки ҷонро аз лаъли маъшук боз ёфтааст, боди саҳар онро ҳангоми аз бӯйи маъшук дам задан ба даст овардааст. Яъне, амали “оби Хизр” дар байти боло такрори амали “боди саҳар” буда, онҳо барои иҷрои амали такрорӣ ба натиҷаи ҳамгун (табдили ҳар ду ба ҷон) омада расидаанд.

Ҳамин тариқ, тавре аз баррасиҳои анҷомшуда маълум гардид, Озоди Балғиромӣ бо овардани санъатҳои бадеии хоси адабиёти ҳиндӣ ва муқоисаи он бо санъатҳои роиҷ дар адабиёти форсӣ арабӣ баъзе хусусиятҳои кашфношудаи санъатҳои қадимаро барҷаста баён сохтааст. ӯ дар раванди арзёбии бадеияти ашъори суҳанварон дидгоҳҳои интиқодие низ вобаста ба ҷойгоҳи арӯзшиносони форсу араб ва ҳинд ҳам ба миён овардааст, ки як ҷузъи муҳими афкори танқидии ӯ дар ин арса ба шумор меравад. Илова бар ин, доир ба равишҳои ихтироӣ санъатҳои бадеӣ Озоди Балғиромӣ маълумоти муфассал пешниҳод намудааст, ки минбаъд чунин таҷрибаи суҳаншиносӣ барои муҳаққиқоне, ки ба шинохти бадеияти ашъори суҳанварони форсӣ алоқамандӣ зоҳир менамоянд, як раҳнамои беминнат хоҳад гардид. Озоди Балғиромӣ аз санъатҳои қадимаи шеъри тоҷикӣ-форсӣ оғаҳии комил дошта, ҳатто доир ба як пешаи алоҳидаи суҳанварӣ, ки бевосита ба хунару истеъдоди суҳанвар вобастагӣ дорад, алоқамандии худро

нишон додааст, ки он пеша бо номи “доирагӯён” ёд шудааст. “Доирагӯён” ба сурудану кушудани асрори санъате машғул мешудаанд, ки дар қадим хеле равнақ дошт ва он чунин буд, ки мисраъ ё байтеро ба чанд қисмат пора карда, ба дохили доираи бисёрхонадор ворид мекарданд ва ҳатто намунаҳои дигар ва мушкили ин санъат вучуд дошт, ки ба он танҳо шахсиятҳои хос, ки Озод онҳоро “доирагӯён” унвон кардааст, машғул мешуданд. Озоди Балғиромӣ ба ин чанба ҳам таваҷҷӯҳ карда, худро ҳангоми зикри санъати “Доират-ул-таърих” ҳамчун “доирагӯ” нишон додааст. Аз баррасии ӯ бармеояд, ки ин навъи санъат дар адабиёти тоҷику форсӣ маъмул буда ва танҳо дар ин пеша кам суҳанварон дасти тавоно доштаанд. Туракул Зехнӣ низ дар китоби “Санъати суҳан” намунаҳои содаи чунин санъатро таҳти унвони “Санъати мудаввар” зикр намудааст [3, с.220] ва ба назар мерасад, ки омӯзиши чунин масоил дар шинохти чанбаҳои ҳунарии адабиёти форсӣ имрӯз низ зарурат дорад. Илова бар ин, шарҳу маънигустории ашъори шоирони ҳавзаи адабии Ҳинд ба завқи шеършиносӣ маънигустарӣ Озод ишорат мекунад. Шарҳу маънигустарӣ дар шинохти масоили ҳунарии адабиёт ба сифати ёвар барои Озоди Балғиромӣ хидмат кардаанд. Чун шеъри ҳиндӣ бо назардошти мушкилписандиву мушкилмаъноӣ ба сифати шеъри тафаккур пазируфта шудааст, масоили баррасинамудаи Озоди Балғиромӣ нишон медиҳад, ки шеъри ин ҳавза дар мақоми шеъри ҳунарий қарор дорад. Шоирони ин ҳавза дар баробари ҷой додани маъноҳои тоза дар қолаби танги калимаҳо кӯшиш кардаанд, ки ҳамин амалро ба воситаи ҳунарий анҷом диҳанд ва афкорашон бештар санъаткорона рӯи сафҳа резад. Бо баробари тобишҳои гуногун гирифтани маъноҳои баёншуда, аз ҳар ҷиҳат, истифодаи чандин санъатҳои бадеӣ дар як байт боис ба он гардидаанд, ки дарки маъно мушкил шуда, ҳатто санъатҳои маъмул ва анъанавӣ баъзе хусусиятҳои касб сохтаанд, ки барои онҳо то ин дам хос набуданд. Маҳз, рӯи бештари Озод ба шеъри шоирони сабки ҳиндӣ ва ҷусторҳои вай дар заминаи татбиқи аносири балоғати ҳиндӣ дар таркиби шеъри замони ҳеш имкон додааст, ки дар кашфи бархе санъатҳои бадеӣ муваффақ гардад, ки ба намунаҳои он рӯи ҷӯшуд.

ПАЙНАВИШТ:

1. Балғиромӣ, Озод. Ғизолон-ул-Ҳинд. Бо муқаддима ва тасҳеҳи Сирусӣ Шамисо/О.Балғиромӣ. –Техрон: Садои муосир,1382.–176 с.
2. Дехлавӣ, Амир Хурав. Расоил-ул-эъҷоз. Бо муқаддима, тасҳеҳ, тавзеҳот ва шарҳи луғоту таркиботи Мисбоҳиддини Нарзиқул/А.Х.Дехлавӣ. –Душанбе:Дониш,2013.–470 с.
3. Зехнӣ, Туракул. Санъати суҳан/Т.Зехнӣ.-Душанбе: Адиб, 2007.–400 с.
4. Қазвинӣ, Муҳаммад. Ал-мӯъҷам фи меъёри ашъор-ул-Аҷам. Муқаддима бар китоби “Ал-мӯъҷам фи меъёри ашъор-ул-Аҷам”-и Шамси Қайси Розӣ//М.Қазвинӣ/Мақолати Аллома Муҳаммад Қазвинӣ. Гирдоваранда Абдулқарими Ҷурбазадор. Чопи аввал. Техрон: Асотир, 1362.–266 с.
5. Футӯҳӣ, Маҳмуд. Нақди ҳаёл (Баррасии дидгоҳҳои нақди адабӣ дар сабки ҳиндӣ)/М.Футӯҳӣ. Техрон:1379.–340 с.
6. Ҷомӣ, Абдурахмон. Осор:ибора аз ҳашт ҷилд. Ҷилди якум. Девони аввал “Фотехат-уш-шубоб”. Ба ҷопхозиркунанда Афсаҳзод Аълоҳон/А.Ҷомӣ.–Душанбе:Ирфон,1986.–560 с.

REFERENCES:

1. Balgiromi, Ozod. Ghizolon-ul-hind. Introduction and correction by Sirusi Shamiso. – Tehran: Contemporary Sound, 1382 hijra. – 176 p.
2. Dehlavi, Amir Khusrav. Rasoil-ul-ejoz. Introduction, correction, explanation, lexica and composition by Misbohidini Narziqul. – Dushanbe: Knowledge, 2013. – 470 p.
3. Zehni, Turaqul. Art of Speech. - Dushanbe: Man-of-Letters, 2007. – 400 p.
4. Qazvini, Muhammad. Al-Mujam Fi meyori Ash`or-ul-Ajam Introduction to “Al-Mujam Fi meyori Ash`or-ul-Ajam” by Shamsi Qaisi Rozi”// The article of the scientist Muhammad Qazvini. Collector: Abdulkarimi Jurbazador. The first edition. - Tehran: Asotir, 1362. - 266 p.
5. Futuhi, Mahmud. Critical Imagination. (Discussion of literary criticism view in indian literature). - Tehran: 1379. – 340 p.
6. Jomi, Abdurahmon. Work: in 8 parts. - Part I. “Fotahat-ush-shubob”. Prepared by Afsahzod A`lokhon. – Dushanbe: Cognition, 1986. – 560 p.